

درسنامه

سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام

دکتر سید علی حسینی زاده
دانشیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

دکتر محمد داودی
دانشیار پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

تابستان ۱۳۹۷

حسینی‌زاده، سیدعلی، ۱۳۴۳ -

Hosseinizadeh, Sayyid Ali

درسنامه سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام / سیدعلی حسینی‌زاده، محمد داودی - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، قم: دانشگاه فرهنگیان، تهران: سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، ۱۳۹۷. هفده، ۴۱۶ص - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ ۴۴۷: علوم تربیتی؛ ۴۹) (سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی؛ ۲۱۹۸: علوم تربیتی؛ ۱۴۷)

ISBN: 978-600-298-223-0

بها: ۲۴۰۰۰۰ ریال

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیبا.
کتابنامه. ص. [۴۰۳] - ۴۱۱؛ همچنین به صورت زیرنویس.
نمایه.

۱. محمد ﷺ، پیامبر اسلام، ۵۳ قبل از هجرت - ۱۱ ق. -- دیدگاه درباره تربیت خانوادگی.
۲. Muhammad, Prophet -- Views on domestic education. ۳. اسلام و آموزش و پرورش. ۴. Islamic education.
الف. داودی، محمد، ۱۳۴۵ - الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. دانشگاه فرهنگیان. ج. سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی. د. عنوان.

۲۹۷/۴۸۳۷

BP۲۳۰/۱۸/ح۴۸۷د۴ ۱۳۹۷

۵۳۰۳۲۲۱

شماره کتابشناسی ملی

درسنامه سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام

مؤلفان: دکتر سیدعلی حسینی‌زاده و دکتر محمد داودی

(پژوهشگاه حوزه و دانشگاه)، «سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و

توسعه علوم انسانی» و «دانشگاه فرهنگیان»

صفحه‌آرایی: اعتصام

چاپ اول: پاییز ۱۳۹۷

تعداد: ۱۵۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم-سبحان

قیمت: ۲۴۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای ناشران محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰)

نمابر: ۰۳۲۸۰۳۰۹۰، ص.پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، نبش کوی اُسکو، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

www.ketab.ir/rihu

تهران: بزرگراه جلال آل‌احمد، تقاطع پل یادگار امام، روبه روی پمپ گاز، کد پستی: ۱۴۶۳۶ سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، تلفن: ۰۴۴۲۴۶۲۵۰، نمابر ۰۴۴۲۴۸۷۷۷ • تهران: خ انقلاب، خ ابوریحان، ش ۱۰۷ و ۱۰۹،

تلفن: ۰۶۶۴۰۸۱۲۰، نمابر: ۰۲۱-۶۶۴۰۵۶۷۸

info@samt.ac.ir

www.samt.ac.ir

تمام انبیا موضوع بحثشان، موضوع تربیتشان، موضوع عملشان، انسان است.
آمده‌اند انسان را تربیت کنند، آمده‌اند این موجود طبیعی را از مرتبه طبیعت به
مرتبه عالی مافوق الطبیعه، مافوق الجبروت برسانند.

صحیفه امام، ج ۷، ص ۲۲۳

پیام پژوهش

نیاز گسترده دانشگاه‌ها به منابع و متون درسی در رشته‌های علوم انسانی و محدود بودن امکانات مراکز علمی و پژوهشی که خود را موظف به پاسخگویی به این نیازها می‌دانند، ایجاب می‌کند امکانات موجود با همکاری دانشگاه‌ها و مراکز پژوهشی در مسیر اهداف مشترک به خدمت گرفته شود و افزون بر ارتقاء کیفی و کمی منابع درسی، از دوباره‌کاری جلوگیری به عمل آید.

به همین منظور پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاه‌ها (سمت)، پژوهشکده تحقیق و توسعه علوم انسانی، و دانشگاه فرهنگیان، نخستین کار مشترک خود را با انتشار کتاب سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام) به جامعه علمی کشور عرضه می‌کنند.

از استادان و صاحب‌نظران ارجمند تقاضا می‌شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، ما را در جهت ارتقای کیفی کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی جمهوری اسلامی ایران یاری دهند.

این کتاب برای عنوان درسی «سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام)» در مقطع کارشناسی دانشگاه فرهنگیان تدوین شده است. امید است که افزون بر جامعه دانشگاهی، دیگر علاقه‌مندان نیز از آن بهره‌مند شوند.

دانشگاه فرهنگیان

سازمان سمت

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

فهرست مطالب

۱	راهنمای مطالعه.....
۳	مقدمه.....

فصل اول: کلیات

۷	اهداف آموزشی.....
۷	مقدمه.....

مبحث اول: مفهوم‌شناسی

۹	اهداف آموزشی.....
۹	مقدمه.....
۱۰	مفاهیم.....
۱۰	۱. سیره.....
۱۱	۲. سنت.....
۱۲	۳. تربیت.....
۱۲	۴. اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> .....
۱۴	۵. سیره تربیتی پیامبر <small>صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم</small> و اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> .....
۱۴	خلاصه مبحث.....
۱۵	پرسش‌ها.....
۱۵	بحث و پژوهش.....
۱۵	منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر.....

مبحث دوم: ضرورت و اهمیت سیره

۱۷	اهداف آموزشی.....
۱۷	مقدمه.....
۱۸	۱. حجیت و اعتبار سیره.....
۱۹	۲. دلالت‌ها و کارکردهای سیره.....
۱۹	۲-۱. دلالت سیره از منظر فقهی - اصولی.....

۲۱	..... نقش و کارکردهای سیره از منظر تربیتی
۲۱	..... نقش تربیتی عام
۲۳	..... نقش تربیتی خاص
۲۳	..... خلاصه مبحث
۲۴	..... پرسش‌ها
۲۴	..... بحث و پژوهش
۲۴	..... منابعی برای مطالعه بیشتر

مبحث سوم: منابع سیره و شیوه پژوهش در آن

۲۵	..... اهداف آموزشی
۲۵	..... مقدمه
۲۶	..... منابع سیره تربیتی
۲۶	..... ۱. قرآن کریم
۲۶	..... ۲. خبر
۲۶	..... ۳. تاریخ
۲۷	..... شیوه پژوهش در سیره تربیتی
۲۸	..... خلاصه مبحث
۲۹	..... پرسش‌ها
۲۹	..... بحث و پژوهش
۲۹	..... منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

فصل دوم: تربیت کودک

۳۳	..... اهداف آموزشی
۳۳	..... مقدمه

مبحث اول: اصول تربیت کودک

۳۵	..... اهداف آموزشی
۳۶	..... مقدمه
۳۶	..... اصول تربیت کودک
۳۶	..... ۱. اصل محبت به کودک
۴۲	..... نکاتی درباره محبت به کودک
۴۲	..... ۱-۱. ابراز محبت
۴۳	..... ۲-۱. اعتدال در محبت
۴۴	..... ۳-۱. روش‌های ابراز محبت
۴۴	..... ۲. اصل امنیت کودک

۴۷	..... اصل تکریم و احترام کودک
۵۳	..... اصل تحقیر نکردن کودک
۵۳	..... الف. تکبر و زورگویی
۵۳	..... ب. نفاق
۵۴	..... ۵. اصل راستی و صداقت با کودک
۵۶	..... ۶. اصل نظارت و مراقبت
۶۱	..... ۷. نرمی و ملاحظت
۶۲	..... خلاصه مبحث
۶۳	..... پرسش‌ها
۶۴	..... بحث و پژوهش
۶۴	..... منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

مبحث دوم: روش‌های تربیت کودک

۶۵	..... اهداف آموزشی
۶۵	..... مقدمه
۶۶	..... روش‌های تربیتی معصومان <small>علیهم‌السلام</small>
۶۶	..... ۱. روش تشویق
۶۸	..... ۲. بازی کودک
۷۴	..... نکاتی درباره بازی کودکان
۷۵	..... ۳. زدودن زمینه‌های تخلف
۷۷	..... ۴. پرهیز از امر و نهی
۷۹	..... ۵. پرهیز از عیبجویی و سرزنش
۸۱	..... ۶. پرهیز از تنبیه بدنی
۸۳	..... خلاصه مبحث
۸۴	..... پرسش‌ها
۸۵	..... بحث و پژوهش
۸۵	..... منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

فصل سوم: تربیت اعتقادی

۸۹	..... اهداف آموزشی
۸۹	..... مقدمه
۹۰	..... اهمیت تربیت اعتقادی

مبحث اول: روش‌های پرورش شناخت و ایمان به خدا در سیره معصومان علیهم‌السلام

۹۳	..... اهداف آموزشی
----	--------------------

مقدمه.....	۹۳
۱. روش اثبات وجود خداوند.....	۹۴
۱-۱. مفروض گرفتن اصل وجود خداوند.....	۹۴
۲-۱. استفاده از دلایل روشن و قابل فهم.....	۹۵
۳-۱. رفع شبهات.....	۹۶
۲. روش معرفی خداوند.....	۹۷
۳. روش‌های مأنوس کردن متربی با خداوند.....	۹۸
۳-۱. مرتبط کردن متربی با خدا.....	۹۸
۳-۲. یاد خدا و تکرار آن.....	۹۹
۴. نهی از معاشرت با منکران خداوند.....	۱۰۰
خلاصه مبحث.....	۱۰۰
پرسش‌ها.....	۱۰۱
بحث و پژوهش.....	۱۰۱
منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر.....	۱۰۱

مبحث دوم: روش‌های پرورش شناخت و ایمان به پیامبر ﷺ در سیره معصومان (علیهم‌السلام)

اهداف آموزشی.....	۱۰۳
مقدمه.....	۱۰۳
۱. روش‌های اثبات نبوت.....	۱۰۴
۱-۱. مفروض گرفتن نبوت.....	۱۰۴
۲-۱. اقامه دلیل.....	۱۰۴
۳-۱. رفع شبهات.....	۱۰۵
۲. روش‌های معرفی پیامبر.....	۱۰۵
۲-۱. تبیین ضرورت و هدف نبوت.....	۱۰۶
۲-۲. توصیف سیره پیامبر ﷺ.....	۱۰۶
۲-۳. تبیین آثار و برکات پیامبر ﷺ.....	۱۰۷
۳. روش‌های مأنوس کردن متربی با پیامبر ﷺ.....	۱۰۸
۳-۱. درود بر پیامبر ﷺ.....	۱۰۸
۳-۲. زیارت مرقد پیامبر ﷺ.....	۱۰۹
۳-۳. بزرگداشت روزهای متعلق به پیامبر ﷺ.....	۱۰۹
۴. نهی از معاشرت با منکران و مدعیان نبوت.....	۱۱۰
خلاصه مبحث.....	۱۱۰
پرسش‌ها.....	۱۱۱
بحث و پژوهش.....	۱۱۱
منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر.....	۱۱۱

مبحث سوم: روش‌های پرورش شناخت و ایمان به امامت در سیره معصومان علیهم‌السلام

اهداف آموزشی	۱۱۳
مقدمه	۱۱۳
۱. روش طرح مسئله امامت در سیره پیامبر <small>صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم</small>	۱۱۴
مرحله اول) زمینه‌سازی	۱۱۴
مرحله دوم) بیان اجمالی و صریح	۱۱۵
مرحله سوم) انتصاب حضرت علی <small>علیه‌السلام</small> به خلافت و امامت	۱۱۶
۲. روش‌های پرورش شناخت و ایمان به امامت در سیره اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>	۱۱۹
۱-۲. روش‌های اثبات امامت	۱۲۰
۱-۱-۲. مفروض گرفتن امامت	۱۲۰
۲-۱-۲. اقامه دلیل	۱۲۰
۳-۱-۲. انجام کارهای خارق‌العاده	۱۲۲
۴-۱-۲. رفع شبهات درباره امامت	۱۲۲
۲-۲. روش‌های معرفی امامان <small>علیهم‌السلام</small>	۱۲۳
۱-۲-۲. تبیین ضرورت و هدف امامت	۱۲۴
۲-۲-۲. بیان شایستگی‌های لازم برای امامت	۱۲۴
۳-۲-۲. بیان فضائل اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small> برای معرفی امامان	۱۲۵
۳-۲. روش‌های مأنوس کردن با اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>	۱۲۶
۱-۳-۲. برگزاری آیین‌های عزاداری	۱۲۶
۲-۳-۲. زیارت امامان <small>علیهم‌السلام</small> و مرقد شریف آنان	۱۲۷
۴-۲. روش‌های ترویج شناخت و ایمان به امامت	۱۲۷
۱-۴-۲. تربیت متکلمان و متخصصان	۱۲۷
۲-۴-۲. به خدمت گرفتن شعر	۱۲۸
۵-۲. نهی از معاشرت با مخالفان	۱۲۸
خلاصه مبحث	۱۲۹
پرسش‌ها	۱۳۰
بحث و پژوهش	۱۳۰
منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر	۱۳۰

مبحث چهارم: روش‌های پرورش شناخت و ایمان به معاد در سیره معصومان علیهم‌السلام

اهداف آموزشی	۱۳۱
مقدمه	۱۳۱
روش‌های پرورش شناخت و ایمان به معاد	۱۳۲
۱. روش آموزش مفهوم معاد	۱۳۲
۲. روش اثبات امکان معاد	۱۳۳

۱۳۴	۱-۲. بیان نمونه‌هایی محسوس از مرگ و زندگی دوباره پدیده‌های طبیعی
۱۳۴	۲-۲. بیان نمونه‌هایی از زندگی دوباره برخی انسان‌ها
۱۳۵	۳. روش اثبات ضرورت معاد
۱۳۵	۳-۱. اقامه دلیل
۱۳۵	۳-۲. خبر دادن از وقوع حتمی معاد
۱۳۶	۳-۳. دعوت عملی به معاد
۱۳۷	۳-۴. رفع شبهات
۱۳۸	۴. روش معرفی معاد
۱۳۸	۴-۱. ویژگی‌های معاد
۱۳۹	۴-۲. تبیین ارتباط اعمال دنیا با سرنوشت فرد در آخرت
۱۳۹	۵. یادآوری معاد و تکرار آن
۱۴۰	خلاصه مبحث
۱۴۰	پرسش‌ها
۱۴۰	بحث و پژوهش
۱۴۱	منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

فصل چهارم: تربیت عبادی

۱۴۵	اهداف آموزشی
۱۴۵	مقدمه
۱۴۶	اهمیت تربیت عبادی

مبحث اول: آموزش قرآن کریم در سیره معصومان علیهم‌السلام

۱۴۷	اهداف آموزشی
۱۴۷	مقدمه
۱۴۸	سیره معصومان در آموزش قرآن
۱۴۸	۱. آموزش قرآن به عموم مردم
۱۴۸	۲. قرآن، نخستین ماده درسی
۱۵۰	۳. مانوس کردن با قرآن
۱۵۲	۴. تشویق به تفکر و تأمل در قرآن
۱۵۳	خلاصه مبحث
۱۵۳	پرسش‌ها
۱۵۳	بحث و پژوهش
۱۵۳	منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

مبحث دوم: آموزش ذکر و دعا

اهداف آموزشی	۱۵۵
مقدمه	۱۵۵
سیره اهل بیت (علیهم السلام) در آموزش ذکر و دعا	۱۵۶
۱. روش های آموزش دعا و ذکر	۱۵۶
۱-۱. دعوت عملی به دعا و ذکر	۱۵۶
۱-۲. سفارش به ذکر و دعا	۱۵۷
۱-۳. تشویق اهل ذکر و دعا	۱۵۸
۱-۴. ایجاد انس با دعا و ذکر	۱۵۸
۲. نکات	۱۶۰
۱-۲. آموزش متن دعاها و ذکرها	۱۶۰
۲-۲. آموزش آداب دعا	۱۶۱
خلاصه مبحث	۱۶۳
پرسش ها	۱۶۴
بحث و پژوهش	۱۶۴
منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر	۱۶۴

مبحث سوم: آموزش نماز در سیره معصومان (علیهم السلام)

اهداف آموزشی	۱۶۵
مقدمه	۱۶۵
آموزش نماز در سیره تربیتی معصومان (علیهم السلام)	۱۶۵
۱. سن شروع آموزش نماز	۱۶۵
۲. اصول آموزش نماز	۱۶۶
۲-۱. سهل گیری	۱۶۶
۲-۲. جلوگیری از افراط	۱۶۸
۲-۳. مراقبت والدین	۱۶۹
۳. روش های آموزش نماز	۱۷۰
۳-۱. آشنا کردن متربی با نماز	۱۷۰
آموزش شفاهی	۱۷۱
آموزش عملی	۱۷۳
۳-۲. تذکر و تصحیح خطاها	۱۷۴
۳-۳. ارائه الگو	۱۷۵
۳-۴. ترغیب و تشویق	۱۷۶
۳-۵. مؤاخذة و تنبیه	۱۷۶
۳-۶. ارزشیابی	۱۷۷

۱۷۸	..... ۷-۳. موانع تأثیر نماز.....
۱۷۹	..... خلاصه مبحث.....
۱۷۹	..... پرسش‌ها.....
۱۷۹	..... بحث و پژوهش.....
۱۷۹	..... منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر.....

مبحث چهارم: آموزش روزه

۱۸۱	..... اهداف آموزشی.....
۱۸۱	..... مقدمه.....
۱۸۲	..... سیره معصومان <small>علیهم‌السلام</small> در آموزش روزه‌داری.....
۱۸۲	..... ۱. سن آموزش روزه‌داری.....
۱۸۳	..... ۲. اصول آموزش روزه‌داری.....
۱۸۳	..... ۲-۱. تسهیل و تدریج.....
۱۸۳	..... ۲-۲. جلوگیری از افراط.....
۱۸۴	..... ۲-۳. مراقبت والدین.....
۱۸۴	..... ۳. روش‌های آموزش روزه‌داری.....
۱۸۴	..... ۳-۱. آشنا کردن با روزه‌داری در ماه رمضان.....
۱۸۵	..... ۳-۲. ترغیب روزه‌داری.....
۱۸۵	..... ۳-۳. معرفی الگوهای روزه‌داری.....
۱۸۶	..... ۳-۴. تمرین و تکرار.....
۱۸۷	..... ۳-۵. مؤاخذة و تنبیه.....
۱۸۸	..... ۳-۶. تبیین آفات روزه‌داری.....
۱۸۸	..... خلاصه مبحث.....
۱۸۹	..... بحث و پژوهش.....
۱۸۹	..... منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر.....

فصل پنجم: تربیت اخلاقی

۱۹۳	..... اهداف آموزشی.....
۱۹۳	..... مقدمه.....
۱۹۴	..... اهمیت تربیت اخلاقی.....

مبحث اول: اصول تربیت اخلاقی در سیره پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت علیهم‌السلام

۱۹۷	..... اهداف آموزشی.....
۱۹۷	..... مقدمه.....
۱۹۸	..... اصول تربیت اخلاقی.....

۱۹۸	..... درهم‌تنیدگی تربیت اخلاقی و تربیت دینی
۱۹۹	..... تهذیب ظاهر و باطن
۲۰۱	..... پرورش روحیه تعقل اخلاقی همراه با تسلیم در برابر عقل و وحی
۲۰۴	..... تعالی تدریجی
۲۰۴	..... مرحله اول (اخلاق انسانی
۲۰۶	..... مرحله دوم (اخلاق دینی در حد رسیدن به بهشت و دوری از عذاب
۲۰۷	..... مرحله سوم (اخلاق الهی شاکرانه
۲۰۷	..... مرحله چهارم (اخلاق الهی عاشقانه
۲۱۰	..... ۵. مراقبت دائم و مخالفت با هواهای نفسانی
۲۱۱	..... خلاصه مبحث
۲۱۲	..... پرسش‌ها
۲۱۲	..... بحث و پژوهش
۲۱۳	..... منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

مبحث دوم: روش‌های تربیت اخلاقی

۲۱۵	..... اهداف آموزشی
۲۱۵	..... مقدمه
۲۱۶	..... روش‌های تربیت اخلاقی در سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام)
۲۱۶	..... ۱. روش‌های زمینه‌ساز
۲۱۶	..... ۱-۱. پرهیز دادن متربی از محیط‌های ناسالم
۲۱۸	..... ۱-۲. پرهیز از معاشرت با رذائل
۲۱۸	..... ۱-۳. ایجاد فضای اخلاقی در جامعه
۲۲۰	..... ۱-۴. محبت و احسان
۲۲۲	..... ۲. روش‌های پرورش آگاهی و بصیرت اخلاقی
۲۲۲	..... ۲-۱. روش‌های آشنا کردن متربی با آموزه‌های اخلاقی
۲۲۲	..... آموزش اصول و معیارهای اخلاقی
۲۲۵	..... تبیین جهان‌بینی و فلسفه ارزش‌های اخلاقی
۲۲۶	..... تبیین موانع رفتارهای اخلاقی و راه‌های غلبه بر آنها
۲۲۷	..... بیان پیامدهای رفتارهای اخلاقی و ضد اخلاقی
۲۲۸	..... بیان داستان‌های اخلاقی
۲۳۰	..... ۲-۲. روش‌های پرورش تفکر اخلاقی
۲۳۱	..... تشویق به تفکر در مسائل اخلاقی
۲۳۲	..... تشویق به تفکر قبل از اقدام به عمل
۲۳۲	..... بحث و گفتگو درباره مسائل اخلاقی
۲۳۴	..... ۳. روش‌های پرورش گرایش‌ها و عادت‌های مطلوب اخلاقی

۲۳۵	۱-۳. ترغیب و ترهیب
۲۳۶	۲-۳. تحریک انگیزه‌های ایمانی
۲۳۷	۳-۳. ارائه الگو
۲۳۸	۴-۳. توصیه به تحمیل رفتارهای پسندیده بر نفس
۲۳۹	۵-۳. امر به فضیلت‌ها و نهی از رذیلت‌ها
۲۴۰	درونی شدن ارزش‌های اخلاقی اسلام
۲۴۰	حاکمیت بخشیدن به ارزش‌های اخلاقی اسلام در جامعه
۲۴۲	۶-۳. نظارت و مراقبت
۲۴۳	محاسبه و مراقبه نفس
۲۴۴	۴. روش‌های اصلاح رذائل
۲۴۴	۱-۴. اغماض و چشم‌پوشی
۲۴۴	۲-۴. تذکر دادن
۲۴۶	۳-۴. وعده دادن پاداش
۲۴۶	۴-۴. برخورد تند
۲۴۷	۵-۴. ایجاد فشار اجتماعی
۲۴۸	خلاصه مبحث
۲۴۹	پرسش‌ها
۲۴۹	بحث و پژوهش
۲۵۰	منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

فصل ششم: تربیت اجتماعی در سیره معصومان علیهم‌السلام

۲۵۳	اهداف آموزشی
۲۵۳	مقدمه
۲۵۴	مفهوم تربیت اجتماعی

مبحث اول: اصول تربیت اجتماعی

۲۵۷	اهداف آموزشی
۲۵۷	مقدمه
۲۵۸	برخی اصول تربیت اجتماعی
۲۵۸	۱. اصل اهتمام به امور اجتماعی
۲۵۹	۲. اصل مشارکت
۲۶۱	۳. اصل پذیرش
۲۶۳	۴. اصل مدارا و سعه صدر
۲۶۶	۵. اصل نظارت و مراقبت
۲۶۸	۶. اصل انعطاف‌پذیری (پرهیز از مطلق‌گرایی)

۲۷۰	..... اصل نصیح و خیرخواهی دیگران
۲۷۲	..... اصل استقلال متربی
۲۷۵	..... خلاصه بحث
۲۷۵	..... پرسش‌ها
۲۷۶	..... بحث و پژوهش
۲۷۶	..... منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

مبحث دوم: روش‌های تربیت اجتماعی

۲۷۷	..... اهداف آموزشی
۲۷۸	..... مقدمه
۲۷۸	..... برخی از روش‌های تربیت اجتماعی در سیره معصومان <small>علیهم‌السلام</small>
۲۷۸	..... ۱. آشناکردن کودکان با محیط‌های اجتماعی
۲۷۹	..... ۲. روش اقدام عملی یا الگویی
۲۸۲	..... ۳. روش تشویق
۲۸۴	..... ۴. روش آموزش زبانی آداب و اخلاق اجتماعی
۲۸۸	..... ۵. استفاده از داستان‌های اجتماعی
۲۹۰	..... ۶. روش تذکر
۲۹۲	..... ۷. امر به معروف و نهی از منکر
۲۹۵	..... ۸. توبیخ و تنبیه
۲۹۹	..... ۹. بیان آثار رفتارهای اجتماعی
۳۰۱	..... ۱۰. بحث و گفتگو
۳۰۴	..... خلاصه بحث
۳۰۴	..... پرسش‌ها
۳۰۵	..... بحث و پژوهش
۳۰۵	..... منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

فصل هفتم: تربیت علمی

۳۰۹	..... اهداف آموزشی
۳۰۹	..... مقدمه

مبحث اول: اصول آموزشی در سیره تربیتی پیامبر صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و اهل بیت علیهم‌السلام

۳۱۱	..... اهداف آموزشی
۳۱۲	..... مقدمه
۳۱۲	..... برخی اصول آموزشی در سیره تربیتی پیامبر <small>صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم</small> و اهل بیت <small>علیهم‌السلام</small>
۳۱۲	..... ۱. اصل ارتباط و جلب توجه مخاطب

۳۱۵	..... اصل انگیزش
۳۱۸	..... اصل کوشش
۳۲۰	..... اصل توجه به تفاوت‌های فردی
۳۲۲	..... ۵ . اصل تفکر و تفقه
۳۲۴	..... ۶ . اصل استفاده از فرصت‌ها
۳۲۷	..... ۷ . اصل تناسب محتوا با موقعیت و شرایط دانشجو
۳۳۰	..... ۸ . اصل عمل‌گرایی
۳۳۱	..... ۹ . اصل عینیت
۳۳۴	..... ۱۰ . اصل ارزشیابی
۳۳۶	..... خلاصه مبحث
۳۳۸	..... پرسش‌ها
۳۳۹	..... بحث و پژوهش
۳۳۹	..... منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر

مبحث دوم: روش‌های آموزشی در سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام

۳۴۱	..... اهداف آموزشی
۳۴۲	..... مقدمه
۳۴۲	..... برخی روش‌های آموزشی معصومان علیهم السلام
۳۴۲	..... ۱. روش خطابه
۳۴۲	..... الف) مفهوم‌شناسی
۳۴۳	..... ب) تاریخچه خطابه
۳۴۴	..... ج) ویژگی‌های خطابه در اسلام
۳۴۷	..... د) استفاده از خطابه در سیره پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام
۳۵۰	..... هـ) مقایسه روش خطابه با روش سخنرانی در تدریس
۳۵۰	..... شباهت‌ها
۳۵۰	..... تفاوت‌ها
۳۵۱	..... ۲. روش مناظره
۳۵۱	..... الف) مفهوم‌شناسی
۳۵۲	..... ب) شرایط و آداب مناظره
۳۵۵	..... ج) مناظره در سیره معصومان علیهم السلام
۳۵۸	..... د) آفت‌های مناظره
۳۵۹	..... هـ) مرء یا مناظره مردود
۳۶۳	..... ۳. روش سؤال و جواب
۳۶۳	..... الف) اقسام سؤال و جواب
۳۶۴	..... ب) اهمیت و جایگاه پرسش در سیره

۳۶۶	.....	ج) فواید روش سؤال و جواب
۳۶۸	.....	د) آداب و شرایط سؤال و جواب
۳۷۱	.....	هـ) روش سؤال و جواب در سیره
۳۷۵	.....	و) تفاوت روش سؤال و جواب با روش پرسش و پاسخ معروف در روش تدریس
۳۷۷	.....	خلاصه مبحث
۳۷۷	.....	پرسش‌ها
۳۷۸	.....	بحث و پژوهش
۳۷۸	.....	منابع برای بحث و پژوهش

مبحث سوم: شیوه‌های آموزشی

۳۷۹	.....	اهداف آموزشی
۳۸۰	.....	مقدمه
۳۸۰	.....	شیوه‌های آموزش در سیره معصومان <small>علیهم‌السلام</small>
۳۸۰	.....	۱. تنظیم و دسته‌بندی مطالب
۳۸۲	.....	۲. تأکید بر مطالب مهم
۳۸۴	.....	۳. تمثیل و تشبیه
۳۸۶	.....	۴. استفاده از ابزار آموزشی
۳۸۸	.....	۵. نوشتن آموزه‌ها و یادداشت‌برداری
۳۸۹	.....	۶. تشویق کلامی
۳۹۲	.....	۷. موزون‌گویی
۳۹۵	.....	۸. موجزگویی
۳۹۷	.....	۹. شماره‌بندی
۳۹۸	.....	۱۰. تضاد یا قرینه‌گویی
۴۰۰	.....	پرسش‌ها
۴۰۱	.....	بحث و پژوهش
۴۰۱	.....	منابعی برای بحث و پژوهش بیشتر
۴۰۳	.....	منابع و مأخذ
۴۱۳	.....	نمایه اصطلاحات

راهنمای مطالعه

دانشجویان عزیز!

انسان شگفت‌انگیزترین آفریده خداوند و والاترین نشانه قدرت حق است. او استعداد آن را دارد که به همه صفات و کمالات الهی متصف شود و به مقام «خلیفه‌اللهی» برسد و این سیر جز با تربیت حقیقی میسر نمی‌شود. حقیقت انسان، ملکوتی است و انسان با گذراندن مراتبی، قوس نزولی را طی کرده و در این مرتبه خاکی و در پایین‌ترین مراتب وجود قرار گرفته است. او می‌تواند با تربیت به حقیقت وجود خویش دست یابد و والاترین کمالات را دارا شود. برای بهتر زیستن و زودتر به مراتب کمال انسانیت رسیدن، توجه به شیوه‌های تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام) بهترین و کامل‌ترین الگو برای آموزش و پرورش انسان‌ها در راه دستیابی به سعادت و پیشرفت است. کتاب پیش‌رو بدین‌منظور و با هدف آشنایی دانشجویان با سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام) به نگارش درآمده است. برای یادگیری هر چه بهتر شما، این کتاب در شش فصل و هجده مبحث تنظیم شده است. ترتیب و نوع نگارش آن به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی شده که مطالب، آسان‌تر درک و به ذهن سپرده شود. برای درک بهتر مفاهیم، با دقت به پیشنهادها زیر توجه کنید:

۱. فصل اول کتاب با عنوان «کلیات» از سه مبحث تشکیل شده است. این فصل دانسته‌هایی است که خواننده پیش از مطالعه سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم‌السلام) باید آنها را بداند. پس، برای درک بهتر اهداف مورد نظر، پیشنهاد می‌شود نخست، فصل اول را مطالعه کنید تا با آگاهی بیشتری به اهداف مجموعه دست یابید؛

۲. هر فصل کتاب مباحثی درباره موضوع آن فصل را بررسی می‌کند. پیش از مطالعه هر فصل، اهداف مرحله‌ای و اهداف آموزشی آن فصل را به دقت بخوانید. این اهداف به شما

خواهند گفت که هنگام مطالعه باید به دنبال فهم چه مطالبی باشید. گفتنی است هنگامی که برای بار اول هدفی را می‌خوانید ممکن است معنای آن را به‌طور کامل متوجه نشوید؛ این مسئله چندان غیرطبیعی نیست. با مراجعه دوباره، در ضمن مطالعه متن یا پس از آن، حتماً معنای اهداف را به‌طور کامل دریافته، به اهمیت آنها پی می‌برید. چنانچه به مجموعه اهداف مرحله‌ای و آموزشی دست یابید، در حقیقت به هدف کلی در این مجموعه، که «آشنایی شما با دیدگاه و سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام)» است، دست یافته‌اید؛

۳. متن هر فصل را ابتدا یک‌بار مرور کنید. در این مرور لازم نیست تمام مطالب را یاد بگیرید. این کار به شما کمک می‌کند تا دیدگاهی اجمالی نسبت به مطالب هر فصل به دست آورید و با مطالب کلی آن آشنا شوید. بدین‌سان مفاهیم به‌صورت پراکنده و بی‌ارتباط با یکدیگر به ذهن سپرده نخواهند شد. در پایان مطالعه اول، بکوشید به‌طور خلاصه برای خود یا دیگران بگویید که آن مبحث و آن فصل، درباره چه موضوعی بوده و چه مطالبی در آن مطرح شده است. بار دیگر با توجه و دقت کامل به مطالعه و فهم جزئیات و یادگیری مطالب مهم در هر مبحث و هر فصل پردازید. پیش از هر مطالعه و نیز در پایان آن، به اهداف مرحله‌ای و آموزشی هر مبحث یا فصل رجوع کنید. از حفظ کردن مطالب جداً خودداری کنید و بکوشید مطالب مهم هر مبحث یا فصل را با دقت بیاموزید؛

۴. در پایان هر مبحث، مطالبی با عنوان «خلاصه مبحث» آورده شده است. این بخش را با دقت مطالعه کنید. این کار به شما کمک می‌کند تا پس از مطالعه هر مبحث، یک بار دیگر مطالب مهم را بخوانید و به ذهن بسپارید. این کار در یادگیری شما نقشی بسیار مهم دارد؛

۵. در پایان هر مبحث و نیز در پایان هر فصل پرسش‌هایی آورده شده است؛ این پرسش‌ها برای کسب اطمینان از رسیدن به اهداف مرحله‌ای و آموزشی فصول و سرانجام دستیابی به هدف آموزشی پایانی، طرح‌ریزی شده است که دانشجویان باید در پایان مطالعه هر فصل به آنها پاسخ دهند. همچنین، در پایان هر مبحث پرسش‌هایی با عنوان «بحث و پژوهش» طرح شده است که برای جمع‌آوری و کسب اطلاعات بیشتر درباره موضوع آن مبحث، شما را راهنمایی می‌کند؛

۶. اگر برای دریافت و درک برخی مطالب مشکل دارید و یا مایلید درباره برخی مفاهیم مطرح‌شده اطلاعات بیشتری به دست آورید، از منابع معرفی شده در «فهرست منابع» بهره ببرید.

طراحان آموزشی

مقدمه

تربیت از موضوعات مورد توجه جامعه‌های انسانی بوده است؛ زیرا نقشی اساسی در رشد و تعالی فرد و جامعه دارد. این نقش چنان برجسته و انکارناشدنی است که برخی گفته‌اند انسان بودن انسان نیز در گرو تربیت اوست.

پیامبران، نخستین کسانی بودند که تربیت انسان‌ها را وظیفه اصلی خود قرار دادند؛ زیرا خداوند آنان را برای انجام این وظیفه و هدایت مردم برگزید. آنها نیز با جدیت، علاقه و دلسوزی به این کار همت گماشتند و در این راه هر نوع سختی و گرفتاری را به جان خریدند و در بسیاری از موارد از دادن جان نیز دریغ نکردند، تا شاید بشریت را اندکی در مسیر تربیت و کمال به پیش ببرند. نقش انبیا در تربیت و ترقی و تمدن بشری به اندازه‌ای است که می‌توان گفت اگر پیامبران و تلاش‌های طاقت‌فرسای آنان نبود، خبری از تمدن و ترقی و انسانیت نبود.

خاتم پیامبران، حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز از زمان برگزیده شدن به رسالت تا زمان رحلت، با تمام وجود به تربیت انسان‌ها مشغول بود. علاقه او به تربیت و هدایت مردم و شفقت و دلسوزی‌اش به اندازه‌ای بود که انحراف و گمراهی مردم خاطر ایشان را بسیار بیشتر از خاطر گمراهان و منحرفان می‌آزرد. پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در موضوع تربیت چنان با مهارت و درایت عمل می‌کرد که در مدتی کوتاه بذر فعالیت‌هایی که وی در قلب و جان مردم نشانده بود، جوانه زد، بالید و به بار نشست و میوه شیرین آنها کام مردمان شبه جزیره را شیرین کرد، دعوت وی سراسر شبه جزیره را فراگرفت و اعراب گروه گروه به آیین وی روی آوردند. پس از پیامبر اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نیز، اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام راه وی را ادامه دادند و توانستند با تدبیر خود آموزه‌های ناب اسلام را در میان مسلمانان به رغم مخالفت حکومت‌ها بگسترند.

به این ترتیب، بررسی سیره تربیتی پیامبر صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و اهل بیت عَلَيْهِمُ السَّلَام می‌تواند چراغی فراروی مربیان و

والدین در تربیت نسل جدید باشد و تاریکی های این مسیر سخت و پرمخاطره را برای آنان روشن کند؛ زیرا بررسی سیره های تربیتی آنها پرده از روی قواعد، اصول، روش ها و فنون تربیتی به کار رفته در رفتارهای تربیتی آنان برمی دارد و مریبان و والدین می توانند از این روش ها و قواعد در فعالیت های تربیتی خود بهره ببرند.

در این راستا گروه علوم تربیتی پژوهشگاه حوزه و دانشگاه در سال ۱۳۷۵ برای تأمین منبع درس سیره تربیتی معصومان (علیهم السلام) در دوره کارشناسی امور تربیتی، مطالعه سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) را زیر نظر آیت الله علیرضا اعرافی در دستور کار خود قرار داد که نتایج آن در قالب چهار جلد کتاب منتشر شد:

۱. سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام): تربیت فرزند؛
  ۲. سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام): تربیت دینی؛
  ۳. سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام): تربیت اخلاقی؛
  ۴. سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام): نگرشی بر آموزش با تأکید بر آموزش های دینی.
- با توجه به استقبال فراوان از کتاب های مذکور و درخواست مراکز آموزشی این چهار جلد در سال ۸۹ در یک جلد و با ویژگی های کتاب درسی توسط پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان سمت به صورت مشترک به چاپ رسید و تاکنون به چاپ دهم، در سطح ۵۰ هزار نسخه رسیده است.
- اکنون پس از گذشت هفت سال از نخستین چاپ کتاب تک جلدی، با درخواست دانشگاه فرهنگیان و برای تأمین نیازهای آن دانشگاه، با ویرایشی دوباره و افزودن بخش تربیت اجتماعی توسط سیدعلی حسینی زاده این کتاب با عنوان در سنامه سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) در اختیار استادان و دانشجویان دانشگاه فرهنگیان و دیگر علاقه مندان از جمله طلاب حوزه علمیه خواهران قرار می گیرد. امید است این اثر بتواند نقشی مثبت در گسترش فرهنگ تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) ایفا کند.

در پایان بر خود فرض می دانیم از آیت الله علیرضا اعرافی، حجج اسلام محمود نوذری، مدیر گروه علوم تربیتی و سیدنقی موسوی ارزیاب محترم کتاب تشکر و قدردانی کنیم و موفقیت بیش از پیش آنان را از خداوند متعال خواستاریم.

سیدعلی حسینی زاده

محمد داودی

۹۶/۱۲/۱۵

فصل اول

کلیات

=====

اهداف آموزشی

آشنایی با برخی مفاهیم اساسی و مقدماتی مرتبط با سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) براساس هدف کلی، انتظار می‌رود خواننده پس از مطالعه این فصل به اهداف مرحله‌ای زیر دست یابد:

۱. مفهوم سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) را درک کند؛
۲. اهمیت و ضرورت سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) را بداند؛
۳. منابع و شیوه‌های پژوهش در سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) را بشناسد.

مقدمه

آنچه تاکنون درباره شخصیت و سیره پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) خوانده‌ایم، جنبه تاریخی داشته و بیشتر سیره سیاسی و اجتماعی آنها بوده است؛ درحالی‌که پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) بهترین آموزگاران بشر بوده‌اند و در این راه بهترین شیوه‌های تربیتی را برای پرورش همه ابعاد وجود انسان به‌کاربرده‌اند. بنابراین، پرداختن به سیره آموزشی و تربیتی آن بزرگان اهمیت دارد. همچنین، نظر به اینکه پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) کامل‌ترین سرمشق تربیتی نیز بوده‌اند، شایسته است، نوجوانان را برای یافتن راه‌های جدیدتر و بروزتر با سیره تربیتی آن بزرگواران پیوند دهیم. این فصل، که برای توانمندسازی و راهنمایی خوانندگان نسبت به دیدگاه و سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) و طرح برخی مطالب برای ایجاد بستری مناسب در ذهن و نیز دستیابی به اهداف مورد نظر ضروری است، شامل سه مبحث «مفهوم‌شناسی»، «ضرورت و اهمیت سیره» و نیز «منابع و شیوه پژوهش در سیره» است که در هر یک از آنها به بررسی در زمینه مفاهیم مرتبط با سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت (علیهم السلام) پرداخته شده است.

مبحث اول

مفهوم شناسی

اهداف آموزشی

- درک مفهوم سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام
- براساس هدف مرحله‌ای، انتظار می‌رود خواننده پس از مطالعه این مبحث به اهداف مرحله‌ای زیر دست یابد و بتواند:
۱. مفهوم سیره را توضیح دهد؛
  ۲. مفهوم سنت را شرح دهد؛
  ۳. مفهوم سیره را با سنت مقایسه کند؛
  ۴. مفهوم تربیت را تعریف کند؛
  ۵. منظور از اهل بیت علیهم السلام را مشخص کند؛
  ۶. سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام را تحلیل کند.

مقدمه

در طرح هر مسئله‌ای، نخست، باید منظور از واژگان و مفاهیم به‌کاربرده‌شده مشخص شود تا هیچ شک و شبهه‌ای در ذهن خوانندگان ایجاد نشود و خواننده و نویسنده با وحدت نظر درباره واژگان به‌کاربرده‌شده، بحث را پی بگیرند. براساس این، پیش از ارائه مباحث تخصصی، نخست واژه‌ها، کلمات و مفاهیم اساسی به‌کاربرده‌شده در کتاب نقد و بررسی می‌شود. بنابراین، درباره مفاهیم سیره، سنت، تربیت، اهل بیت علیهم السلام و سیره تربیتی پیامبر ﷺ و اهل بیت علیهم السلام، که پایه مباحث این کتاب است، توضیحاتی ارائه می‌شود.

مفاهیم به کار برده شده در کتاب عبارت اند از:

۱. سیره

سیره بر وزن «فعله» از کلمه «سیر» است؛ سیر به معنای حرکت و راه رفتن است و سیره به معنای رفتار؛ چون وزن فعله در زبان عربی بر نوع، کیفیت و هیئت عمل دلالت دارد، سیره به معنای حالت و چگونگی حرکت است؛ مانند «جَلَسْتُ جَلْسَةَ الْعَبْدِ»؛ بنده وار نشستم که چگونگی نشستن را نشان می دهد.

برخی پژوهشگران از دلالت وزن فعله بر نوع و هیئت عمل، چنین برداشت کرده اند که سیره بر سبک و روش عمل دلالت دارد و از این رو گفته اند سیره نویسان معمولاً از این نکته تخطی کرده و به رفتار پیامبر ﷺ پرداخته اند، نه سبک رفتار پیامبر ﷺ (مطهری، ۱۳۶۷، ص ۴۷). در بررسی این دیدگاه باید توجه کرد که سیره دو معنا دارد:

الف. سیره در اصطلاح، گاه به معنای چگونگی و نوع عمل است؛ این چگونگی همان هیئت و حالت فعالیت آدمی است و از آنجاکه هیچ فعلیتی بدون حالتی خاص تحقق نمی یابد و حالت رفتار جدا از رفتار نیست، سیره در این مفهوم، همه رفتارها و فعالیت های آدمی را شامل می شود. این معنای نخست و اصیل سیره است که البته ارتباط چندانی به سبک و قاعده رفتار ندارد؛

ب. معنای دوم سیره «سبک و قاعده رفتار» است؛ این معنا اخص از معنای اول است و از آنجاکه معمولاً هر رفتار و عملکرد، به ویژه اگر از فاعل حکیم و به صورت پیوسته اتفاق افتد، تابع قانون و سبکی ویژه است، گاه «سیره» به معنای سبک، شیوه و قاعده حاکم بر رفتار به کار می رود و آنچه استاد شهید مطهری به آن اشاره دارد، بر همین اصطلاح استوار است؛ ولی در اصطلاح مورخان، «سیره» به همان معنای اول به کار رفته که هم رایج و هم دقیق است و جای خرده گیری بر آنان نیست. البته بررسی سیره به معنای اول، مقدمه ای است برای دستیابی به قواعد و سبک حاکم بر سیره، که همان معنای دوم است.

باید توجه کرد که منظور این کتاب، سیره به معنای دوم است؛ در واقع هدف این کتاب سیره نگاری و تاریخ نویسی نیست؛ بلکه سیره نقل شده در احادیث و تاریخ برای دستیابی به قواعد، سبک ها و روش های تربیتی معصومان ﺍﻟﻤﺎﺟﯿﺪ بررسی و تحلیل می شود.

گفتنی است که گفتار هم، چون به یک معنا جزء رفتار آدمی است، از لحاظ چگونگی صدور از گوینده می تواند سیره به شمار آید؛ از این رو سیره به دو گونه «قولی» و «فعلی» تقسیم

می‌شود. بنابراین، «سیره» افزون بر رفتار تربیتی معصومان (علیهم‌السلام)، چگونگی گفتارهای تربیتی - و نه محتوای گفتار - آنان را نیز شامل می‌شود.

۲. سنت

از آنجاکه واژه «سنت» قرابتی ویژه با «سیره» دارد، نگاهی گذرا به مفهوم «سنت» و مقایسه آن با «سیره» نیز لازم است. سنت در لغت به معنای صورت، طریقه و سیره آمده است (ابن‌منظور، ۱۴۰۸، ذیل ماده سنن) و در اصطلاح، به معانی متفاوتی به کار رفته است. نزد مورخان، «سنت» به معنای شرح حال، تاریخ زندگی و تولد رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم)، شرح غزوه‌ها، تاریخ زندگی فرزندان، خاندان و یاران آن حضرت و مانند اینهاست (طباطبایی، ۱۳۷۵، ص ۱۵).

در اصطلاح اصولیان و فقیهان، سنت عبارت است از: اقوال، افعال و تقریر معصوم که البته از نظر عامه، تنها پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) و از نظر شیعه، ائمه اطهار (علیهم‌السلام) را نیز شامل می‌شود. در اصطلاح دیگر فقهی - حدیثی، سنت عبارت است از: احکام مستحب در مقابل احکام چهارگانه دیگر (واجب، حرام، مکروه و مباح) (همان).

در احادیث نیز گاه سنت به معنای دیگری به کار رفته و آن، همه مقرراتی است که از سوی رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) معین شده است؛ مانند تعداد رکعت‌های نمازهای واجب، کیفیت طلاق، تشهد، قرائت و مانند اینها (همان).

از معانی بسیار رایج سنت و درعین حال دور از موضوع بحث، راه‌ورسم زندگی و قوانینی است که دست‌کم در چندین نسل باقی مانده باشد. در عربستان قدیم به سنت، به این معنا، بسیار اهمیت می‌دادند و به آن احترام می‌گذاشتند.

با توجه به معانی یادشده از سنت می‌توان گفت در عرف مورخان، سیره و سنت به یک معناست و آن شرح حال و تاریخ زندگی پیامبر (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) (از نظر اهل سنت) و ائمه (علیهم‌السلام) (از نظر شیعه) است؛ ولی در دیگر حوزه‌ها اصطلاح سیره و سنت متفاوت است.

از نظر لغت نیز می‌توان گفت سیره و سنت به یک معنا آمده و آن عبارت است از: روش و طریقه پیموده شده. تفاوت سیره و سنت در اصطلاح فقهی و اصولی این است که: سنت، بر اقوال، افعال و تقریر اطلاق می‌شود؛ درحالی‌که سیره تنها بر افعال اطلاق می‌شود. البته به کیفیت و هیئت قول نیز سیره اطلاق می‌شود؛ برای نمونه اگر پیامبر اکرم (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) در مقام سخن گفتن، متین یا فصیح سخن می‌گفتند، می‌گوییم سیره قولی آن حضرت چنین بود و این غیر از

خود آن قول و سخن است؛ زیرا در اینجا با هیئت و چگونگی سخن گفتن پیامبر ﷺ - که سخن گفتن هم خود نوعی فعل است - سروکار داریم.

۳. تربیت

تربیت از ماده «رَبَوَ»، به معنای افزودن، رشد و نمو کردن و علو آمده و در اصطلاح تعاریف متعددی از آن ارائه شده است (ر.ک: دفتر همکاری حوزه و دانشگاه، ۱۳۷۲، ص ۱۶۷) و هر کس از زاویه‌ای به آن نگریسته و از آن تعریفی خاص داده است. یکی براساس هدف، دیگری براساس روش، و سومی براساس تلفیقی از روش و هدف، تربیت را تعریف کرده است که در این بحث نه مجال ورود به آن تعریف‌هاست و نه ضرورتی دارد؛ ولی در اینجا تعریفی کلی که تا حد بسیاری پذیرفتنی است به عنوان مبنا و محور بحث ارائه می‌شود. تربیت عبارت است از: هرگونه فعالیتی که معلمان، والدین یا هر شخصی، به منظور اثرگذاری بر شناخت، نگرش، اخلاق و رفتار فردی دیگر، براساس اهداف از پیش تعیین شده انجام می‌دهد. البته اهداف و محتوای تربیت نسبت به هر فرد، گروه یا مکتبی متفاوت است. طبق این تعریف، نه مربی تنها به معلم اطلاق می‌شود و نه مربی به دانش آموز. همچنین، محیط تربیت نیز اعم از مدرسه و محیط‌های آموزشی است و شامل مدرسه، خانه، محل کار و حتی کوچه و بازار نیز می‌شود.

۴. اهل بیت ﷺ

منظور از اهل بیت ﷺ در این کتاب، امیر مؤمنان حضرت علی (علیه السلام)، حضرت زهرا (علیها السلام) و یازده فرزند آنهاست که به امامان معصوم (علیهم السلام) مشهور هستند. امامان معصوم (علیهم السلام) از دید شیعه و بسیاری از مسلمانان افزون بر آنکه از صحابه و تابعین ممتاز پیامبر اسلام ﷺ به شمار می‌آیند، از عنوان مهم «اهل بیت» نیز برخوردارند و آیه «إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا» (احزاب، ۳۳) به مقام ویژه آنان اشاره دارد و بسیاری از پژوهشگران و مفسران اهل سنت هم با این تفسیر موافق‌اند^۱ (فخر رازی، بی تا، ج ۲۵، ص ۲۰۹)؛ از این رو در این کتاب می‌توان با نگاهی

۱. فخر رازی در این باره می‌گوید: خداوند با «لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ» خطاب به زنان را به مذکرها تغییر داد تا زنان و مردان اهل بیت را داخل کند و در اهل بیت اقوال مختلف است و اولی این است که گفته شود که ←